

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

V međunarodni naučni skup
Zlatibor 24-27. septembar 2011.

University of Belgrade
Faculty of Special Education and Rehabilitation

5th International Scientific Conference
Zlatibor 24-27. September 2011.

SPECIJALNA EDUKACIJA
I REHABILITACIJA *danas*
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION *today*

zbornik radova
proceedings

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

V međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Zlatibor, 24-27. septembar 2011.

The Fifth International Scientific Conference
**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Zlatibor, September, 24-27. 2011.

**Zbornik radova
Proceedings**

Beograd, 2011.

Belgrade, 2011

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY

Zbornik radova
Proceedings

V međunarodni naučni skup
The Fifth International Scientific Conference
Zlatibor, 24-27. septembar 2011.

Izdavač/Publisher:

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation
Visokog Stevana 2, 11 000 Beograd
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača/For publisher:

Prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Urednici:

Prof. dr Nenad Glumbić, Doc. dr Vesna Vučinić

Štampa/Printing:

AKADEMIJA
Beograd

Tiraž/Circulation: 300

ISBN

NOVI POSTUPCI RANOG OTKRIVANJA RAZVOJNIH PROBLEMA I PROBLEMA PONAŠANJA KOD DECE

Snežana Ilić, Snežana Nikolić

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Pravovremeno otkrivanje dece sa smetnjama, rana identifikacija osnovnih i pratećih razvojnih problema, adekvatan sistem podrške u inkluzivnim grupama, praćeno je nizom slabosti, što se pre svega ogleda kroz nedostatak odgovarajućih instrumenata, koji bi bili u funkciji identifikacije potreba i planiranja podrške.

Prema procenama Američke asocijacije pedijatarata, ukupna učestalost osoba sa smetnjama i poremećajima, na uzrastu od 0 do 21 godine iznosi između 16% i 18%. U izveštaju kanadske komisije za emocionalne poremećaje i probleme u učenju kod dece (Commission on Emotional and Learning Disorders in Children) iz 1970. godine, navode se podaci istraživanja incidence dece sa posebnim edukativnim potrebama iz više zemalja: u Kanadi ona je iznosila oko 16%, u Velikoj Britaniji 14%, u Francuskoj 12-14%, u Sjedinjenim Državama 10-15%. Uz procenu da tek oko 2.5% ove populacije jeste nedovoljno mentalno razvijeno, ovo sugeriše da oko 12% populacije u redovnoj osnovnoj školi ima razvojno determinisana ograničenja učenja i sazrevanja.

U ovom radu će biti opisan instrument „Parents' Evaluation of Developmental Status“ (PEDS). PEDS (roditeljska evaluacija razvojnog statusa deteta) je precizna i jedna od najbržih metoda za ranu detekciju dece sa smetnjama i poremećajima. Sa deset kratkih pitanja upućenih roditeljima, PEDS pomaže profesionalcima da identifikuju decu pod rizikom za školske probleme i one sa nedetektovanim razvojnim ili bihejvioralnim teškoćama/oštećenjima. PEDS predstavlja metod detektovanja i adresiranja razvojnih i bihejvioralnih problema kod dece. Uključuje procenu svih razvojnih domena, poseduje formu longitudinalnog praćenja postignuća, nadzora i aktivnosti koje se sprovode.

Na osnovu uvida u statistiku Zavoda za javno zdravlje Republike Srbije možemo zaključiti da se na vreme „otkriju“ samo deca koja imaju upadljivu teškoću u funkcionisanju ili ona koja imaju izražene poremećaje. Samo ta deca se upućuju na program rane intervencije i kategorizaciju, čime ulaze u statističke izveštaje. Sistem podrške se u ovom slučaju, bazira na medicinskim procedurama, čiji je cilj rehabilitacija u užem smislu, dok su ostali segmenti, a posebno vaspitno-obrazovna podrška i prilagođavanja sredine detetu, gotovo apsolutno zapostavljeni.

Ključne reči: rano otkrivanje, rana intervencija, deca sa smetnjama i poremećajima u razvoju

U našoj zemlji ne postoji centri za ranu intervenciju, a u sistemu zdravstvene zaštite, školama, vrtićima, odsecima za praćenje razvoja dece, razvojnim savetovalištim ne postoji sistemsko rešenje, standardizovana procedura ranog otkrivanja dece sa smetnjama i poremećajima u razvoju i ponašanju. Analizirajući dostupna iskustva stručnjaka, koji se bave ovim problemima u svetu, dolazimo do zaključaka da i u razvijenijim sistemima postoje teškoće kada je u pitanju donošenje odluka vezanih za razvojne probleme i probleme ponašanja dece. Postoje dobro definisani uslovi i načini rešavanja razvojnih problema kada su oni lako uočljivi, izraženi. No, kada se radi o psihosocijalnim problemima, kao uzroku razvoj-

nih poremećaja ili poremećaja ponašanja, i razvijeni sistemi praćenja i ranog otkrivanja retko raspoložu validnim podacima i uputstvima kada uputiti dete na dalje procene i kakve vrste procena su potrebne, kada savetovati roditelje i o kojim temama, kada pažljivije posmatrati i pratiti decu, kada promeniti testove za početnu procenu stanja (tzv. screening testovi), kada samo nadzirati i pretpostaviti da je sve u redu, a kada uveravati članove porodice da se deca razvijaju normalno.

U bavljenju razvojnim problemima i problemima ponašanja postoji očigledna potreba za pristupom koji se bazira na činjenicama – pristupom koji nam omogućava izbor optimalnog odgovora na problem, s potvrđenom pouzdanošću. Pitanje kako u sistem postaviti standarde koji nam omogućavaju pronalaženje najboljih i najdelotvornijih rešenja kojima se zadovoljavaju i psihosocijalne potrebe roditelja i dece, skraćuje vreme i prilagodjava se u situaciji ograničenih troškova, moguće je rešiti primenom baterije testova, koji se sistematski koriste u USA, a čiji je autor Frances Page Glascoe, koja je u svom petnaestogodišnjem istraživanju postavila ovakav koncept.

PEDS se izdvaja od drugih skala i testova, jer naglašava važnost saradnje između stručnjaka i roditelja i vodi se argumentima:

- ≡ Roditelji najbolje poznaju svoju decu;
- ≡ Roditelji su primarni nosioci intervencijskih programa namenjenih deci sa razvojnim problemima i problemima ponašanja;
- ≡ Veštine procene, ispitivanja, slušanja, razmišljanja, planiranja, savetovanja i podučavanja kojima raspoložu specijalni edukatori-rehabilitatori, vaspitači, nastavnici, psiholozi i zdravstveni stručnjaci, dragoceni su i neophodni kako bi se uputili roditelji da pomognu svojoj deci da se razvijaju na najvećem mogućem nivou.

PEDS / Parents' Evaluation of Developmental Status

(Roditeljska evaluacija razvojnog statusa detata), Frances Page Glascoe, Ph.D, USA

PEDS (Roditeljska evaluacija razvojnog statusa detata) je precizna i jedna od najbržih metoda za ranu detekciju dece sa smetnjama i poremećajima. Sa deset kratkih pitanja upućenih roditeljima, PEDS pomaže profesionalcima da identifikuju decu pod rizikom za školske probleme i one sa nedetektovanim razvojnim ili bihevioralnim teškoćama/oštećenjima.

PEDS predstavlja metod detektovanja i adresiranja razvojnih i bihevioralnih problema kod dece. Uključuje procenu svih razvojnih domena:

- fina motorika,
 - gruba motorika,
 - socio- emocionalni razvoj,
 - samopomoć,
 - ekspresivni govor,
 - receptivni govor,
- i za stariju decu,
- čitanje i matematika (uključujući i ponašanje).

Roditelji popunjavaju ovaj test odgovarajući na 6-8 pitanja, sa više ponuđenih odgovora, za određeni razvojni nivo. Posедуje formu longitudinalnog praćenja postignuća, nadzora i aktivnosti koje se sprovode. Ovo optimalizuje način ostvarivanja dugoročnog plana psihosocijalnih potreba deteta. Standardizovan je na 2823 porodice različitog porekla, socioekonomskog statusa, različite etničke pripadnosti. Efikasan je u primeni sa roditeljima bez obzira na nivo njihovog obrazovanja, prihoda, rase, bračnog stanja ili uzrasta dece.

Upotreba PEDS-a u bavljenju razvojnim problemima i problemima ponašanja

Iz dosadašnjih rezultata primene PEDS-a poznato je da 25% roditelja zabrinuto zbog svoje dece, iako se ona razvijaju i ponašaju u okviru širokih granica tipičnog/normalnog razvoja i ponašanja. Ova pojava, izražena u ovolikom procentu, nudi nam priliku za uključivanje i odgovorno stručno vođenje, koje moramo ostvariti kada je u pitanju pojava smetnji ili poremećaja razvoja i ponašanja, kod potencijalnih korisnika rane intervencije. Kod dece koja su rizična za razvoj problema koji se još nisu pojavili, stručno vođenje je ključno u pitanjima razvoja i ponašanja, kao najbolji vid prevencije i ublažavanja razvojnih teškoća. Primenom ovog testa omogućavamo roditeljima da na vrlo jednostavan način provere svoju zabrinutost po pitanju razvoja ili ponašanja svoje dece. Nakon toga, a prema njihovim odgovorima, postoji tačno utvrđen put za svako dete i svakog roditelja u smislu dublje procene (kod različitih stručnjaka), savetovanja ili samo daljeg praćenje deteta.

Stručne organizacije poput Nacionalnog saveta za vaspitanje i obrazovanje dece (*National Association for the Education of Young children*) preporučuju praćenje napretka deteta u ponašanju i razvoju. U medicini, gotovo sve stručne organizacije uključujući i Američku pedijatrijsku akademiju (*American Academy of Pediatrics*) nastoje da podstaknu zdravstvene radnike i saradnike na sprovođenje redovnih sistematskih pregleda dece prilikom kojih bi uočili, između ostalog, izvesne smetnje ili rizike, zabrinutosti roditelja i tako postavili mogućnost za pravovremeno podsticanje dece, adekvatnu stimulaciju i eventualnu edukaciju roditelja, kako bi detetu obezbedili dobru klimu za razvoj i postigli maksimalno ostvarenje svih dečijih potencijala uz njegovo puno učešće u svim socijalnim kontekstima.

Preciznost PEDS-a u otkrivanju dece sa smetnjama i teškoćama

Kada govorimo o preciznosti ili tačnosti testa navodimo tri ključna pokazatelja preciznosti: osetljivost, specifičnost, pozitivna prediktivna vrednost. Osetljivost PEDS-a se kreće u rasponu od 74 do 80%. Nivo preciznosti se samo umereno menja sa uzrastom deteta i dosledno ulazi u okvir poželjnih granica za testove početne provere – 70% ili više od toga.

Tabela 1 – Preciznost PEDS-a za ukupan uzorak (N=771)

	Razvojni poremećaj		
	odsutan	prisutan	ukupno
Neznačajne roditeljske zabrinutosti	473	32	505
Značajne roditeljske zabrinutosti	168	98	266
Ukupno	641	130	771

Osetljivost (98/130) = 75%; Specifičnost (473/641) = 74%; PPV (pozitivna prediktivna vrednost (98/266) = 37%

Tabela 2 – Preciznost u otkrivanju dece sa smetnjama na uzrastu od 0 do 7 godina

	Odsustvo smetnji/teškoća	Prisutnost smetnji/teškoća	Pozitivna prediktivna vrednost
Na svim uzrasnim nivoima od 0 do 7 godina			
Nema zabrinutosti	473	32	
Jedna značajna zabrinutost	127	53	53/180 28%
Višestruke zabrinutosti	41	45	45/86 52%
UKUPNO	641	130	771

PEDS DM (PEDS: Developmental Milestones, Frances Page Glascoe, Ph.D, USA), razvojno bihevioralni skrining za decu uzrasta od rođenja do 8 godina.

Pored PEDS-a, kao adekvatna dopuna, razvijen je i set testova za profesionalce pod nazivom PEDS Developmental Milestones (PEDS DM). Preporučeno je, u skladu sa standar-

dima za rano otkrivanje, od strane: Američke akademije pedijatarata (American Academy of Pediatrics), Nacionalne asocijacije za obrazovanje dece (the National Association for the Education of Young Children), Američke asocijacije medicinskih tehničara-ki (the American Nurses' Association), „smernice za svetliju budućnost“ (the Bright Futures Guidelines), Savet za netipičnu decu (the Council for Exceptional Children), Head Start programa za ranu intervenciju, Kraljevskog koledža pedijatarata i društva za zdravlje dece (the Royal College of Paediatrics and Community Child Health), Australijskog koledža pedijatarata (the Australian College of Paediatrics), i tako dalje.

Sastoji se od 6 do 8 ajtema za svaki razvojni domen: fina motorika, gruba motorika, socioemocionalni razvoj, samopomoć, ekspresivni govor, receptivni govor, čitanje i matematičke sposobnosti (za stariju decu). Svaki ajtem je formiran u okviru skrininga za domen iz koga su izvedena i problematična postignuća, kao granična na 16. percentil ili ispod (tačka ispod koje деца imaju velike teškoće s redovnim programima).

Standardizacija i validacija urađena je na 1600 dece širom SAD, u okviru zdravstvenih centara, dnevnih centara, predškolskih ustanova. PEDS DM poseduje osetljivost i specifikacije, kako kroz razvojne domene, tako i kroz uzrasne kategorije (nivoje) u 70% do 95% prema standardima za skrining instrumente, uz jasni kriterijum za skorovanje: neuspeh na svakom ajtemu sugerise moguće teškoće u tom razvojnom domenu i očekivane performanse u 16 percentila. Instrument omogućava longitudinalni monitoring kroz razvojni napredak, kao i procenu upotrebljivu u programima rane intervencije.

PEDS DM sadrži dopunske (dodatne) testove korisne u proceni i praćenju. Uključuje:

- modifikovanu listu (čeklistu) za otkrivanje autizma kod dece (M-chat),
- the Pictorial Pediatric Symptom Checklist-17,
- Psihosocijalni test porodice,
- Vanderbilt ADHD skalu.

Sadrži sve osnovne parametre kako izvršiti procenu i kako najbolje osmisлити praćenje deteta, odnosno čitav program rane intervencije.

Primenom PEDS i PEDS DM testova u okviru razvojnih savetovališta, predškolskih ustanova u Republici Srbiji mogao bi se osnažiti postupak ranog otkrivanja dece sa smetnjama u razvoju i ponašanju. Ovo bi, ako se i na našoj polulaciji ovaj test pokaže kao pouzdan, bio prvi korak u prevenciji teškoća kod dece, koje se, na žalost, kod nas najčešće otkriju tek prilikom polaska u školu. Roditelji bi, na ovaj način, mogli da dobiju adekvatnu podršku, budu pravilno informisani i usmereni u razvijanju pozitivne klime za razvoj deteta. Dete bi prema protokolu praćenja i intervencije prolazilo individualnu procenu, prema kojoj bi bio formiran individualni razvojni plan, koji bi se ostvarivao kroz programe stimulacije primerene uzrastu i potrebama deteta u razvojnim savetovalištima i predškolskim ustanovama.

LITERATURA

1. Glascoe, F. P., Dworkin, P. H. (1995). The Role of Parents in the Detection of Developmental and Behavioral Problems. *Pediatrics*, Vol. 95 pp. 829-836.
2. Glascoe, F.P., Robertshaw N. (2008). PEDS: Developmental Milestones A tool for Surveillance and Screening Professionals Manual, Ellsworth & Vandermeer Press, LLC.
3. Glascoe F. P. (2011). A Comprehensive Model for Developmental-Behavioral Screening and Surveillance, Retrieved May 2, 2011. From www.pedstest.com
4. Glascoe F.P., Robertshaw N. (2009). Family book PEDS: D.M., Ellsworth & Vandermeer Press, LLC.
5. Frances Page Glascoe (2002). Suradnja sa roditeljima, Zagreb- Naklada slap.
6. Krstić, N. (2002). Specifični razvojni poremećaj: otkrivanje i intervencije. Psihijatrijski dani, 34/3-4/ str. 215-236.
7. Zdravstveno-statistički godišnjak Zavoda za javno zdravlje Republike Srbije (2008).

NEW METHODS FOR EARLY DETECTION OF DEVELOPMENTAL PROBLEMS AND BEHAVIORAL PROBLEMS IN CHILDREN

Snežana Ilić, Snežana Nikolić
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

Early detection of children with disabilities, early identification of basic and accompanying development problems, an adequate system of support in inclusive groups, is followed by various problems, primarily reflected in the lack of appropriate instruments that would identify needs and plan support.

According to the American Association of Pediatrics estimates, the total percentage of people with disabilities and disorders, at the age of 0 to 21 is between 16% and 18%. A report by the Canadian Commission on Emotional and Learning Disorders in Children dating from 1970, states that, according to survey data, the incidence of children with special educational needs from several countries is the following: about 16% in Canada, 14% in UK, 12-14% in France, 10-15% in USA. With the estimate that only about 2.5% of the population is not sufficiently developed mentally, this suggests that about 12% of the population in regular primary schools has limitations of learning development and maturation. (Krstic 2002)

This paper will describe the instrument, "Parents' Evaluation of Developmental Status" (PEDS), (FP Glascoe, Robertshaw NS, 2007). PEDS is a method for detecting and addressing developmental and behavioral problems in children. It is one of the most accurate and fastest methods to do so. With ten short questions addressed to parents, PEDS helps professionals to identify children at risk and those with developmental or behavioral difficulties/impairments. It includes assessment of all development domains, has the form of longitudinal follow-up outcomes, and monitors activities in progress.

On the basis of the Statistics Department of Public Health of the Republic of Serbia, it can be concluded that only those children with serious difficulties in functioning, or those with prominent disorders are timely detected (Health and Statistical Yearbook of Serbia 2008).

Only these children are enlisted in programs of early intervention and categorization, whereby they are included in statistical reports. In this case the support system, based on medical procedures, is aimed at rehabilitation in the narrow sense, while other segments, especially educational support and adjustment of environment to the child, are almost completely neglected.

Key words: *early detection, early intervention, children with disabilities and developmental disorders*